

H. Kars, *Early-Medieval Dorestad, an Archaeo-Petrological Study* (Dissertatie VU Amsterdam; Heerhugowaard: Drukkerij Casparie, 1984).

Veel van haar raffinement dankt de hedendaagse archeologie aan de inschakeling van specialismen uit andere disciplines. Ook de middeleeuwse archeologie hier te lande profiteert van de samenwerking met andere vakgebieden. Het baanbrekende onderzoek van Henk Kars getuigt daarvan. Hij beweegt zich op het terrein van de archeopetrologie: de bestudering van bewerkte en onbewerkte natuursteen afkomstig van archeologische vindplaatsen, met als algemeen uitgangspunt de samenstelling en het ontstaan van het gesteente. Voor de reconstructie van het verleden levert dit belangwekkende gegevens op, zoals de winplaats van geïmporteerd gesteente, de samenhang tussen gesteentesoort en gebruiksfunctie, alsook materiaalveranderingen ten gevolge van het gebruik zelf. Het is bij mijn weten voor het eerst dat in ons land zo uitvoerig aandacht is besteed aan de natuursteenvondsten van een middeleeuwse vindplaats.

Het onderzoek, nu samengebracht in een proefschrift, omvat alle natuursteen sinds 1967 verzameld tijdens de grootscheepse opgravingen van de vroeg-middeleeuwse handelsnederzetting Dorestad. Alleen al kwantitatief is dit een indrukwekkende prestatie, want het gaat om meer dan 10.000 stukken steen. Buitendien zijn de meer dan 5.000 barmsteenvondsten uit Dorestad onderzocht. Het proefschrift bestaat uit acht artikelen die inmiddels zijn gepubliceerd in de *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, jaargangen 30-33. Twee artikelen staan mede op naam van J. M. A. R. Wevers, terwijl in een derde artikel J. A. Broekman als mede-auteur optreedt.

De methode van Kars kenmerkt zich door een vernuftige toepassing van een reeks uiteenlopende technieken. Op praktische wijze verdeelt hij zijn omvangrijk materiaal in hanteerbare groepen al naar gelang gebruiksfunctie en/of gesteentesoort, onder meer maalstenen van vulkanisch gesteente, gewichten van verschillende steensoorten en diverse gebruiksvoorwerpen van speksteen. Voor elk der onderscheiden groepen geeft hij gedetailleerde petrografische beschrijvingen van de daaronder vallende gesteenten. De petrografie vormt het uitgangspunt voor de herkomstbepaling van het gesteente. Dit leidt tot de vaststelling van winplaatsen, handelsverkeer en eventuele secundaire gesteentewinning uit bijvoorbeeld romeinse bouwwerken. Vervolgens komen bepaalde aspecten van de vondstgroepen aan de orde, zoals het verspreidingsbeeld over de nederzetting, verwerking van halffabrikaten ter plaatse, secundair gebruik van natuursteenartefacten, en dergelijke.

Het onderzoek heeft resultaten opgeleverd, die ook interessant zijn voor historici. Dat men in de vroege middeleeuwen in menig opzicht voortbouwde op de bouwvallen van het romeinse rijk, is algemeen bekend. In Dorestad geschiedde dit in de letterlijke betekenis van het woord. De ruïnes van nabijgelegen grensforten en verder afgelegen romeinse vestigingen werden geëxploiteerd als steengroeve. Dit blijkt uit de vele romeinse bouwfragmenten van natuursteen die bij de opgravingen in Dorestad zijn aangetroffen. Van dit materiaal heeft men in de vroege middeleeuwen dankbaar gebruik gemaakt voor de vervaardiging van een heel assortiment van gebruiksvoorwerpen, zoals netzinkers, vijzels en slijpstenen. Bovendien schijnt een aanzienlijk aantal van de onbewerkte stenen afkomstig te zijn van uitgekomen romeinse funderingen.

Zoals te verwachten, hebben de wijdverbreide handelscontacten van Dorestad ook hun neerslag in steen nagelaten. Zeer fraai ziet men dat bij de maalsteenfragmenten van vulkanisch gesteente uit de Eifel, waarvan Kars met een bewonderenswaardige nauwkeurigheid de winplaatsen heeft weten te identificeren. Veel maalstenen bereikten Dorestad als halffabrikaat om daar te worden afgewerkt. De aangetroffen onafgemaakte maalstenen, alsmede de concentraties van fragmenten van ongebruikte exemplaren, herkenbaar aan de dikte, wijzen daarop. Een gedeelte van de maalstenen werd wellicht

doorgevoerd. Ook voor barnsteen zal Dorestad als doorvoerhaven gefunctioneerd hebben. Kars vermoedt dat het barnsteen werd verzameld langs de noordelijke kusten van de Noordzee, maar hij wijst tevens op de mogelijkheid van aanvoer uit het Baltische gebied. De verwerking van barnsteen in Dorestad zelf heeft sporen achtergelaten in de vorm van onvoltooide artefacten en vondstconcentraties van de ruwe grondstof. Sarcophagen van een bepaalde kalksteensoort werden geïmporteerd uit Noord-Frankrijk via de Maas. Verder toonde het petrologisch onderzoek de import aan van slijpstenen uit Zuidoost-Engeland en zuidelijk Noorwegen. Incidentele vondsten van speksteen wijzen dan wel niet op handel, maar toch op contacten met Zuid-Scandinavië.

Deze goed gepresenteerde studie heeft onze kennis over Dorestad stellig verrijkt. Het moge duidelijk zijn dat de mogelijkheden van de archeopetrologie hiermee nog lang niet zijn uitgeput. Moge Henk Kars voortgaan langs het stenige pad dat hij met zoveel succes is ingeslagen.

E. J. Harenberg

Th. H. Lunsingh Scheurleer, C. Willemijn Fock, A. J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht, I, Groenhazengracht* (Leiden: Afdeling geschiedenis van de kunstnijverheid Rijksuniversiteit Leiden, 1986, 440 blz., f37,50, ISBN 90 6471 179 8).

Sinds 1969 wordt aan het Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Leiden onderzoek verricht naar de geschiedenis van de wooncultuur aan het Rapenburg, 'Leidens voornaamste en schitterendste gracht' (62). Van dit zogenaamde 'Rapenburgproject' zijn nu de eerste resultaten gepubliceerd. Het betreft hier het eerste deel van een serie van zes. Elk deel omvat een onderzoek per pand naar de geschiedenis van de bebouwing en bewoning van een van de zes huizenblokken waarin het Rapenburg door de erop uitkomende dwarsstraten en -grachten wordt verdeeld. Van ieder huis wordt eerst een feitelijk overzicht gegeven van alle (bekende) eigenaren en/of bewoners. In het daaropvolgende tekstgedeelte komen deze personen opnieuw ter sprake, nu in samenhang met de bouwgeschiedenis van het pand en gegevens die over de inrichting konden worden achterhaald. Daarna volgt een beschrijving van de huidige toestand van elk huis, met name van de gevel. Als bijlagen zijn, indien voor het desbetreffende pand aanwezig, boedelinventarissen en (zeldzame) veilingcatalogi van schilderijen en andere kunstvoorwerpen opgenomen.

Dit eerste deel behandelt de twaalf percelen gelegen aan de oneven zijde van het Rapenburg, tussen het Noordeinde en de Groenhazengracht, de gebuurte die vanouds Groenhazengracht werd genoemd. Een van de opvallendste kenmerken van de bewoningsgeschiedenis van het Rapenburg is de sterke sociale gemêleerdheid: grote heren leefden er naast kleine luiden. Deze laatsten, ambachtslieden en neringdoenden, bewoonden vooral de in dit eerste deel behandelde percelen. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om kleine huizen, want afgezien van nummer 19, het huidige kantongerecht, vinden we aan dit stuk van de gracht geen van de monumentale panden waaraan het Rapenburg zijn aanzien ontleent.

Het ligt in de bedoeling in elk van de zes delen een à twee inleidingen op te nemen, die meer algemene — kunsthistorische zowel als sociaal-historische en stedenbouwkundige — aspecten van de bewoningsgeschiedenis van het Rapenburg als geheel belichten. Deel I bevat een inleiding van de hand van Th. H. Lunsingh Scheurleer, 'Het Rapenburg 1386-1986— zes eeuwen wooncultuur'. Op heldere en boeiende wijze, met aandacht voor menig kleurrijk detail, wordt hierin de ontwikkeling van het Rapenburg npsrhpst van vestoracht naar binneneracht. van woongracht naaf werkgracht. Het boek